

Noen trekk ved den organiserte arbeiderbevegelsen i Folldal i tidsrommet 1906—50

Av Viggo Stuedal

Hensikten med denne artikkelen er å gi en enkel oversikt over den organiserte arbeiderbevegelsen i Folldal. Det jeg helst vil gjøre her, er å vise de store brede hovedlinjer, stille noen spørsmål og spekulere. Jeg vil i liten grad fortelle historie. De ytre begivenheter, både nasjonale som internasjonale, vil jeg bare referere til med fraser.

FRAMGANGSMÅTE

En beskrivelse av arbeiderbevegelsen som har til hensikt å komme «tett opp mot slik det var» må ha bredde. Arbeiderbevegelsen utformet til en hver tid de organisasjoner som den så seg tjent med. Ofte var det uklart hvilken som tjente dem best, da ble det opprettet flere samtidig. En beskrivelse som plukker ut en av organisasjonene, og kaller denne for «arbeiderbevegelsen», forfaller raskt til politisk propaganda og blir lite interessant som historie.

Bevegelsen blir beskrevet på organisasjonsnivå (2) Det er tilstedeværelsen og fraværet av arbeiderbevegelsens ulike formelle (3) organisasjoner i tidsrommet som er den «røde tråd» i framstillingen.

Det er flere årsaker til at jeg velger å beskrive bevegelsen på dette nivået.

For det første er det mulig å finne fram til de ulike organisasjoners målsetting og ideologi gjennom deres programmer.

For det andre avspeller dannelsen av en organisasjon nivået og oppslutningen omkring bestemte ideer.

For det tredje kan en fortsette undersøkelsen både oppover og nedover. Nedover, (på individnivå) ved å følge individene gjennom de ulike organisasjonene. Oppover, ved å sammenligne

lokalorganisasjonen med det mønstret en finner ellers i landet og forholdet til utviklingen sentralt.

For det fjerde kan en kartlegging av organisasjonene danne et utgangspunkt for å finne fram til de uorganiserte ideologiske strømninger gjennom et tidsrom. Organisasjoner dukket ikke opp av intet. Bærerne av deres idegrunnlag svant heller ikke hen med det siste møtet som er oppført i protokollen. Ofte kan en føre «prikkede linjer» fram til nye organisasjoner innen samme ideologiske lei.

For det femte etterlot organisasjonene kildestoff som gjør det mulig å rekonstruere dem. Dette kildestoffet gjør det mulig å tidfeste aktive perioder og aktivitetens innhold kan karakteriseres.

PERIODEINDELINGEN

Den enkleste form for en organisasjonsoversikt er et tids-skjema hvor de ulike organisasjoner er streket inn i det tidsrom de eksisterte.

En slik oversikt viser lett hvordan tidsrommer selv deler seg naturlig opp. Jeg har ut fra dette laget denne periodeinndelingen:

I løpet av den første perioden, *1906-16*, vokste organisasjonene fram. Arbeiderklassen ble dannet, arbeiderne møttes i organisasjoner for å bedre sine sosiale og økonomiske kår.

Den andre perioden, *1926-40*, preges av faglig og politisk sammenfall og nydannelser av arbeiderorganisasjoner.

Den tredje perioden, *1926-40*, preges av at noen hektiske kampår leder over i en periode med arbeidsfred. Samtidig samlles bevegelsen på ett ideologisk og organisatorisk grunnlag.

Den fjerde perioden, *1940-45*, preges av okkupasjonstiden og fraværet av arbeidernes organisasjoner.

Den femte perioden, *1945-50*, preges av gjenreisningen av organisasjonene og politisk kamp.

Med dette har jeg sagt noe om hensikten med å beskrive arbeiderbevegelsen på organisasjonsnivå, delt inn tidsrommet i perioder og antydnet noe om periodenes hovedtrekk.

1906 – 16. BEVEGELSEN BYGGES OPP

Bakgrunnen: gruvedrifta gjenopptaes.

Det har vært gruvedrift i Fолldal fra 1740-årene. Drifta har variert my mye gjennom tidene. I 1878 stanset det helt opp. Det ble

gjort flere forsøk på å få drifta i gang igjen. I 1903 fikk daværende direktør ved Kjøli gruver, W. Lund, håndgivelse på samtlige gruver og eiendommer fra det gamle selskapet. Den finansielle siden ble ordnet gjennom et engelsk-skotsk selskap. Drifta ble gjenopptatt.

Med dette gikk teppet opp for en ny tid for bygda. Det strømmet til med folk av ulike slag. Nymotens maskiner og tekniske rariteter ble montert av fremmede, men øvde hender. Nye hus ble reist, gardene invadert av losjerende «slusk». Veier, kraftledninger, og taugbane ble på få år sentrale deler i et nytt, moderne industrisamfunn.

På kort tid ble det økonomiske grunnlaget for bygda fullstendig endret.

Det materielle grunnlaget for arbeiderklassen var derved lagt. Arbeiderklassens kamp for å bedre de økonomiske og sosiale kår presset fram faglige og politiske organisasjoner. Ut av organisasjonsarbeidet vokste klassebevissthet og kulturell skaperkraft. På få år skapte arbeiderne en bevegelse som kom til å prege lokalsamfunnet i ti-år. Drivkreftene var nok den økonomisk-materielle kampen, men også visjonen om et bedre samfunn bygd på fellesskap og solidaritet.

DEN FAGLIGE BEVEGELSEN TAR FORM

På kort tid var arbeidsstyrken ved Verket på 450 arbeidere og funksjonærer. Arbeiderne bodde og arbeidet på ulike plasser rundt omkring i bygda. Men deres felles sosiale situasjon bandt dem likevel sammen. De hadde de samme problemer å stri med: lav lønn, farlig arbeid og kummerlig husvære. Derved hadde de felles krav overfor samfunnet og bedriften.

I mai 1906 ble «Foldal grubearbeiderforening» stiftet. Fagforeningen ble tilmeldt Norsk Arbeidsmandsforbund. Oppslutningen var god. I mai 1907 var det 220 medlemmer og 1. mai ble feiret for første gang i Follidal. Om høsten samme år fikk foreningen sin første streik. Dette var starten på en rekke streiker og tvister mellom fagforeningen og Verkets direktør. Disse konfliktene varte fram til 1930 med varierende styrke. Noen konflikter ble påført utenfra som landsomfattende direktiver fra de sentrale organisasjoner på begge sider av forhandlingsbordet. Noen konflikter kom som følge av at den lokale fagforening tok opp prinsipielle saker, men mange av konfliktene kom av at

direktør Lund hadde sine egne tolkninger av avtalene. Det er ikke nødvendig å gå nærmere inn på de ulike konfliktene i denne framstillingen, det er bare å holde fast ved at de stadige konfliktene gav de ulike politiske og faglige retninger gode muligheter til å markere seg.

DEN POLITISKE BEVEGELSEN TAR FORM

I 1907 ble det stiftet en losje av ordenen Verdandi (4) etter initiativ fra en del fagforeningsfolk. Det var naturlig at et slikt avholdsstandspunkt ble representert, som en motpol i det miljøet som dannet seg omkring ny-anlegget.

I 1911 stiftet en del yngre fagforeningsfolk Follvals socialdemokratisk ungdomslag. Ungdomslaget var tilsluttet Norges socialdemokratiske ungdomsforbund, som lå et godt stykke til venstre for moderpartiet, DNA.

I 1912 møttes representanter for fagforeningen, ungdomslaget og losjen og stiftet Follval Arbeiderparti. De politiske trådene ble nå samlet i en lokal ledelse. Fra nå av ble det satt i gang et mer systematisk politisk arbeid.

I 1914 tok fagforeningsfolk initiativ til dannelsen av en kvinneforening. Follvalens socialdemokratiske Kvindeforening ble stiftet med 30 medlemmer i starten.

DEN KULTURELLE BEVEGELSEN TAR FORM

Sentralt i det kulturelle arbeidet sto reisningen av Folkets Hus. Dette ble ferdig i 1909. Her var det møtelokaler og kafe. Kafeen tjente som leserom hvor aviser og tidsskrifter var utlagt. Her sto også fagforeningens eget bibliotek. Det ble vist film med nyinnkjøpt filmapparat. Musikkforening og arbeidersangkor ble stiftet. Når det var aktivitet i huset, valet det røde flagget utenfor. Spesielt 1. mai ble en kulturell markering.

DEN FAGLIGE OG POLITISKE UTVIKLINGEN

Follvalsarbeiderne sluttet seg til den socialdemokratiske politiske bevegelsen på et tidspunkt da denne hadde slått inn på et reformistisk standpunkt, etter et noe radikalere utgangspunkt. Dette betydde at fagbevegelsen skulle presse fram stadig bedre kår for arbeiderne gjennom landsomfattende avtaler og aksjoner. Partiet (DNA) skulle så organisere maktovertagelsen i samfunnet eller staten gjennom å oppnå flertall i valgene. Dette

kalles reformisme. Samfunnet reformeres, forandres gradvis til noe bedre, ved at makten glir over til arbeiderklassen.

Ser en for overflatisk på den lokale arbeiderbevegelsen, kan det i dette tidsrommet se ut som om hele klassen er samlet på ett ideologisk grunnlag. Ved nærmere ettersyn viser materialet at en radikal strømning gjorde seg sterkt gjeldende. Det sosialdemokratiske ungdomslaget kritiserte arbeiderpartiets reformisme, og en finner klare spor etter de mer «radikale» sosialistene, organisert i «Den nye retning» både i fagforeningen og i partiet.

«Den nye retning» var en organisasjon av mer radikale arbeidere som ville erobre fagbevegelsen og partiet innenfra og drive fram en mer radikal politikk. Organisasjonen var landsomfattende og den ubestridte leder var Martin Tranmæl.

«Den nye retning» hadde klare syndikalistiske innslag, det var fagforeningen (syndikatet) som skulle ta politiske initiativ og midlene var: «streik, boikot, obstruksjon og sabotage».

I 1913 fikk opposisjonen flertall i fagforeningen og den ble tilsluttet Den nye retnings organisasjon «Fagopposisjonen av 1913» formelt.

Innen partilaget kan vi finne striden mellom de ulike ideologiske retningene i diskusjonen om hvilke midler som skulle brukes overfor de private handelsmenn som ville legge hindringer i veien for det nystartede Folldal Handelssamlag. «Blokade» ble det middel en valgte.

SAMMENDRAG

Ved slutten av perioden 1906-16, besto altså bevegelsen av fagforening, losje, kvinneforening, ungdomslag og partilag. Bevegelsen var preget av begynnende ideologisk splittelse. En stri bedriftsledelse gjorde at den sosialdemokratiske forhandlingslinjen gav små resultater.

Det er tydelig at en syndikalistisk tankegang preget store deler av bevegelsen. Det kan være naturlig å spørre hvorfor syndikalismen slo gjennom.

De stadige og langvarige konfliktene (spesielt 1908, 1911 og 1914) bruken av streikebrytere, den store gjennomtrekken i arbeidsstokken, innflytelsen fra svenske syndikalister etter deres mislykkede aksjon i 1907, Den nye retnings minimale organisasjonsapparat og direkte aksjonsmidler, var nok hovedårsaken til syndikalistenes gjennombrudd.

I tillegg kommer at de sentrale forhandlinger ofte førte til nederlag. På toppen av det hele ble sentrale pålegg trenert av dir. Lund og måtte presses gjennom ved lokale aksjoner.

PERIODEN 1916 – 26. KAMP, SAMMENBRUDD, SPLITTELSE OG ET SYNDIKALISTISK MELLOMSPILL

Denne perioden er rik på begivenheter både internasjonalt, nasjonalt og lokalt.

Internasjonalt var det sjølsagt verdenskrigen som var det sentrale. For arbeiderbevegelsen var det nok andre begivenheter som satte dypest spor.

Den russiske revolusjon, Komintern, fabrikkokkupasjonene i Italia, Moskvatesene, Kronstadt-opprøret, Lenins død med påfølgende maktkamp, er stikkord for den internasjonale arbeiderbevegelses utvikling.

Nasjonalt seirer Den nye retning i Arbeiderpartiet, krav om soldat- og arbeiderråd blir reist. Den indre linje hadde lyktes.

De internasjonale og nasjonale hendelser slo ned på det lokale plan i form av ideologisk strid som drev bevegelsen til venstre. Å stå på en «ansvarlig» reformistisk linje ble forvandlet fra å være «fornuftig politikk» til å bli en belastning. Mange ventet en «Verdensrevolusjon». I ei slik tid, ble det politisk vanskelig å gjøre kompromisser med arbeidsskjøperen.

DEN FAGLIGE BEVEGELSEN

For den lokale arbeiderbevegelsen ble «klokke-streiken» en avgjørende begivenhet.

I 1917 forsøkte bedriften å gjennomføre en ordning med kontrollur ved gruva. Arbeidernes motaksjoner, som hadde klare syndikalistiske trekk, mislyktes og følgene ble en katastrofe for bevegelsen: alle de organisasjoner som arbeiderne hadde bygd opp i de 10 foregående år, falt sammen. En hovedårsak var nok at de arbeiderne som måtte slutte, og forlate bygda, var de ledende i de fleste foreningene.

I to år framover ble det en svak fagforening som alene representerte arbeiderne.

I 1919 ble Follidal lag av Syndikalistisk Federasjon stiftet. Foreningen var på størrelse med fagforeningen, dvs. 20-30 medlemmer. Det ble konkurranse mellom de to foreningene, og dette førte til at mange valgte å stå utenfor dem begge.

De stadige stridighetene med bedriftsledelsen, gjorde at behovet for å stå sammen var sentralt. Det ble derfor holdt en del fellesmøter mellom foreningene, men det mål å få dem slått sammen. Dette lyktes imidlertid ikke.

I 1926 satte syndikalistene i gang en overilet aksjon etter at to av dens medlemmer var blitt oppsagt. Fagforeningen sluttet ikke opp om aksjonen. Syndikalistene tapte aksjonen og laget falt sammen etter dette.

DEN POLITISKE OG KULTURELLE BEVEGELSEN

Den politiske bevegelsen begrenser seg organisatorisk til mislykte forsøk på å gjenoppta partilag og ungdomslaget. Kvinneforeningen må betegnes som «hvilende» gjennom perioden.

Arbeiderkulturen sto svakt. Det er nok flere årsaker til dette. Spesielt mye å si hadde nok den uvanlig store gjennomtrekken av arbeidere, delvis driftsstans, dårlig økonomi og de ideologiske stridighetene.

SAMMENDRAG

Den lokale bevegelsen gikk altså inne i denne perioden med fem foreninger. Etter «klokke-streiken» var det bare en svak fagforening igjen. Fagforeningen fikk konkurranse av syndikaliserlaget i noen få år før denne falt sammen. Ved utgangen av perioden var den lokale bevegelsen ved et organisatorisk lavmål. Bare fagforeningen fungerte.

Jeg tror at det er vanskelig å bedømme denne perioden når det gjelder arbeidernes ideologiske holdninger. Det at arbeiderpartiet ikke har noe formelt lag, trenger ikke å bety at de sosialdemokratiske ideene sto svakt. Her må en ta en rekke tilfældigheter i betraktning. Mye av forklaringen ligger nok også på individnivå. (5)

Syndikalistlagets eksistens må en nok forstå i en større ramme. Det var nok hovedsaklig den nasjonale og internasjonale radikalt stemningen som virket inn. Samtidig var bedriftsledelsen provoserende opptreden med på å skape gjennomslag for en agitasjon som styrket syndikalistene. Sosialdemokratene var ikke radikale nok i denne situasjonen. Bedriftsledelsens bitre kamp mot arbeiderne, presset dem til venstre politisk. De ble syndikalister.

Hvor riktige slike antagelser er, kan en finne ut ved å gå til

medlemsarkivene. Et interessant spørsmål ville være hvor mange av de gamle syndikalistene som gikk inn i arbeiderpartiet like etter at syndikalistlaget falt sammen.

PERIODEN 1926 – 40. ARBEIDERPARTIET TAR LEDELSEN GJENNOM KAMP OG ARBEIDERKULTUREN BLOMSTRER DEN FAGLIGE BEVEGELSE

Etter at syndikalistlaget ble lagt ned, samlet de fleste arbeiderne seg i fagforeningen. Alt fra 1928 var det klart at det gikk mot en ny større lokal konflikt. En lønnskonflikt utviklet seg til en større prinsipiell konflikt da bedriftsledelsen forlangte å få en oversikt over fagforeningens medlemmer. Konflikten varte i 22 måneder, og folldalsarbeiderne ble kjent over hele landet, som følge av det støtte-arbeidet som ble utført.

Arbeiderne måtte som vanlig fraflytte verkets hus. 180 streikebrytere ankom. Disse opprettet sin egen «Foldal Upolitiske Arbeiderforening» og fikk opprettet egen tariff. En del av streikebryterne fikk utlevert våpen og drev skyteøvelser i kompressorhuset. Demonstrasjoner og statspoliti hørte også med.

En må si at fagforeningen kom godt ut av konflikten, sjøl om ordet «seier» ikke passer. Gruveselskapet fjernet den noe steile direktøren, og senere har det ikke vært faglige konflikter av noen betydning ved bedriften.

Fagforeningsarbeidet fikk derved et helt annet preg framover: den var kvitt den gjenstridige direktøren og forble uten syndikalistisk konkurranse.

DEN POLITISKE BEVEGELSE

I 1926 var Tranmæl i bygda, og han greide å få partilaget til å starte opp igjen. Noen fart i laget ble det ikke før året etter. I 1927 ble partiet samlet igjen sentralt, og dette gav nok inspirasjon til de lokale lagene. I tillegg var nå det lokale syndikalistlaget borte, og flere av de ledende gikk inn i arbeiderpartiet (6).

I 1927 ble Folldal Arbeiderungdomslag stiftet, og året etter Folldal Arbeiderkvinnelag. Med dette var den organisatoriske grunnstammen som dominerte helt fram til krigen bygd opp.

Alle tre lagene arbeidet godt og dette førte blant annet til et kulturelt oppsving utover det vanlige.

DEN KULTURELLE BEVEGELSEN

Det var ungdomslaget som tok initiativet på det kulturelle området. Det ble arrangert fester med underholdning. Arbeidernes Opplysningsforbund støttet opp de lokale amatørteater med manuskripter med politisk brodd. Dette arbeidet møtte stor entusiasme. Amatørteatret blomstret gjennom 30-årene.

Kvinneforeningen kom også med i amatørteatret, og ble også den drivende kraft bak barnelaget, eller Fram-laget. Fram-lagets leikarring engasjerte ca. 60 barn.

Den kulturelle nydannelsen som kanskje gjorde seg mest bemerket i samtiden var kanskje Folldal Arbeider Idrettsforening, som ble stiftet i 1930. Den var meget aktiv og hadde flere idrettsutøvere som gjorde seg bemerket innen arbeideridretten. Samtidig sto ideene om masseidrett sterkt og satte sitt preg på arrangementene.

Vinteren 1933-34 ble det opprettet kveldsskole. Her skulle «sosialismens teori og historie» belyses.

I 1934 ble det opprettet lytterforeninger. Foreningene drev skolering og diskusjon med utgangspunkt i radioprogrammer.

I 1938 ble «Folldal Arbeiderhornmusikk» dannet.

Den kulturelle aktiviteten ble brukt til ren underholdning og til å sette en festlig ramme omkring de faglig-politiske møtene.

Den nasjonale arbeiderbevegelsens framgang gav grunnlag for en jevnt stigende optimisme. Da den lokale kulturdannelsen var kommet i gang, hadde den en egentyngde som omskapte optimismen til entusiasme.

SAMMENDRAG

I denne perioden gjennomførte fagbevegelsen, godt støttet av arbeiderpartiet, en avgjørende styrkeprøve med bedriften. Den vellykkede aksjonen førte til det fullstendige gjennombruddet for arbeiderpartiet og derved den sosialdemokratiske ideologi.

Uten ideologiske konkurrenter av betydning kunne arbeiderpartiet bygge opp sitt apparat: Ungdomslag, kvinnelag, Fram-lag, idrettslag, teater og musikk-lag. Disse kulturaktivitetene ble satt i et klart politisk perspektiv og ble betraktet som et ledd i kulturkampen.

Gjennom hele perioden øker sosialdemokratenes hegemoni innen klassen.

Det er flere faktorer som må til for å forklare den store oppslutning om det kulturelle arbeidet. Gode ledere, (7) framgang for bevegelsen på nasjonalt nivå og den solidaritet som kom av at bygda ble splittet i to leire under konflikten, er nok viktige faktorer. Dette at det var stor lokal arbeidsledighet var nok også viktig. Folk hadde tid til øvelser og framføringen var fin avveksling i et miljø hvor lite skjedde.

Det tidsmessige sammenfall mellom direktørens fratreden og at det oppsto arbeidsfred, kan tyde på at det var en sammenheng her. Det er mulig at mange stridigheter mellom bedriften og fagforeningen var dir. Lunds egne påfunn. I så fall hadde han gått ut over de rammer som selskapet hadde satt, da han ble fjernet sommeren 1931. (8)

Direktørens kamp mot fagforeningen i 20-årene førte til at den lokale arbeiderbevegelse ble liggende ca. 10 år etter i den utviklingen som var vanlig i ellers i landet. Det viktige som skjedde i 20-årene, var at den norske kapitalismen ble organisert med bindende avtaler på begge sider av bordet. Dette skjedde ikke i Folldal før i begynnelsen av 30-årene. Her ligger noe av forklaringen på at folldalsarbeiderne ble oppfattet som spesielt radikale utover landet.

Det som skjedde i 30-årene var at partiet nasjonalt forlot «klassen» til fordel for «hele folket». Denne diskusjonen finner en lite av i Folldal i 30-årene. Den lokale arbeiderkulturen preges derimot av at den tar utgangspunkt i nettopp «klassen».

PERIODEN 1940-45. ARBEIDERBEVEGELSENS ORGANISASJON FALLER SAMMEN DEN FAGLIGE BEVEGELSE

Fagforeningene ble ikke forbudt under krigen. Disse forsøkte NS og tyskerne å «nazifisere», eller overta.

I den lokale fagforening fortsatte arbeidet like aktivt som før. Det første året av krigen ble det holdt 12 styre- og medlemsmøter. Dette var det eneste stedet arbeiderne kunne samles og diskutere sine kår åpent. Spesielt engasjerte lederne i fagforeningen seg med matforsyningsproblemen gjennom forsyningsnemnda.

Det ble imidlertid snart klart at fagbevegelsen ikke lenger fungerte i arbeidernes interesser. Med «nazifiseringen» av toppledelsen ble dette helt klart og møte-aktiviteten sank raskt. I

1941 og -42 ble det holdt 7 møter, i 1943 bare 5 møter og 1944 2 møter.

Det faglige arbeidet løp etterhvert ut i sanden. Det ble heller ikke organisert noen form for Sivorg (9) i Follidal, da de sentrale signaler om dette ikke nådde fram (10).

DEN POLITISKE OG KULTURELLE BEVEGELSE

Det var åpenbart at et mål for den fascistiske bevegelsen var å utslette arbeidernes organisasjoner. Å holde fram med det politiske og kulturelle arbeidet etter det tyske angrepet, var derfor en risiko som kunne føre til uante konsekvenser. I september 1940 ble partiene forbudt. Tyskerne oppsøkte da de lokale kassere og sekretærer, de inndro kassene og protokollene. Kassene ble tømte ved fingerte utbetalinger og protokollene gjemt. Ellers ble det meste av bevegelsens utstyr gjemt bort, faner, telt osv.

Dermed var organisasjonen borte. Det eneste forsøket en finner på å tilpasse seg de nye forhold i illegale former, er kvinneforeningen som fortsetter å møtes til «håndarbeidsmøter» på Thorshaug.

DEN SIVILE OG MILITÆRE MOTSTAND

Det ble gjort forsøk fra sentralt hold på å starte en Sivorg i Follidal, men den som beskjeden ble sendt til, var ikke i bygda. Det ble heller ikke tatt noe lokalt initiativ.

Den militære motstanden ble stort sett bygd opp utenfor arbeiderklassen. Noen nøkkelpersoner ble aktivisert, men i beskjedent antall. Det er flere årsaker til dette, men viktigst er nok boligsituasjonen. Brakkebebyggelse innbyr ikke til illegalt arbeid, ikke skiftarbeid heller. I tillegg må en nok også regne med at en nølte med å ta med arbeiderne på grunn av deres anti-militære fortid (11).

Arbeiderne var imidlertid ført opp som kampreserve (12). Disse skulle væpnes og settes inn i kamp på kort tid.

SAMMENDRAG

Arbeiderbevegelsens organisasjoner var ikke bygd for illegalitet og greide heller ikke omstillingen. Hele det store apparet som var bygd opp i 30-årene klappet sammen på noen uker etter krigsutbruddet. Arbeiderne ble stort sett stående utenfor det sivile og militære motstandsarbeidet.

PERIODEN 1945-50. ORGANISATORISK GJENREISING, POLITISK KAMP OG ARBEIDERPARTIET PÅ NY I LEDELSEN

DEN FAGLIGE BEVEGELSE

På et møte 12. mai 1945 ble det vedtatt å «si opp leieboerne i Folkets Hus». Det var tyske soldater som hadde disponert dette gjennom krigen.

Dermed satte fagforeningen punktum for krigen og begynte sin aktivitet igjen. Fagforeningens arbeid preges av at den nå faller inn i et nasjonale mønster. Det praktiske arbeid med arbeidstid, lønn og miljø går sikkert framover, uten lokale konfrontasjoner med bedriften.

DEN POLITISKE BEVEGELSEN

I løpet av juni 1945 ble både arbeiderpartiet, kvinneforeningen og ungdomslaget startet opp igjen. Framlaget fulgte etter i oktober. En vesentlig drivkraft var nok frigjøringen, og lysten til å kunne påvirke utviklingn igjen. Dessuten skulle det være både kommune- og fylkesvalg om høsten.

Tidlig på høsten ble Folldal lag av NKP dannet. Bakgrunnen for lagsdannelsen var Sovjets og NKPs krigsinnsats. Den politiske kampen som etter hvert utviklet seg mellom kommunistene og sosialdemokratene ble ført hovedsaklig i fagforeningen. På enkelte møter ble det mobilisert maksimalt fra begge sider. Et høydepunkt var møtet som behandlet «Herøya-konflikten» (13). Striden i fagforeningen mellom de to politiske retningene varte til høsten 1948. Fra da av falt kommunistenes aktivitet drastisk, og laget spilte ikke lenger noen rolle. Det var «utenforliggende begivenheter» som fremskyndet lagets sammenbrudd: Sovjets innblanding i Tsjekkoslovakia, splittelsen i NKP sentralt og den generelle mistenkeliggjøringen av kommunister som fulgte.

DEN KULTURELLE BEVEGELSEN

Amatørteateret ble igjen den kraften som samlet. Spesielt ungdomslagets amatørteater ble raskt gjenreist til gamle høyder. Ungdomslaget reiste omkring i distriktet høsten 1945 og hjalp andre lag å komme i gang. Senere fuglte kvinneforeningen og Framlaget opp.

Arbeideridretten ble ikke fulgt opp etter 1945. «Idretts-samlingen», som alt var kommet langt før krigsutbruddet, ble raskt fulgt opp lokalt.

SAMMENDRAG

I løpet av få måneder ble hele den lokale arbeiderbevegelsen gjenreist. I tillegg ble Folldal lag av NKP dannet. Etter 3 kam-pår i fagbevegelsen falt kommunistlaget sammen, som følge av ytre omstendigheter.

Ved periodens utgang sto arbeiderpartiet som den faglige og-politiske og ideologiske leder med 8 tilsluttede foreninger med tilsammen 450 medlemmer.

EI HISTORISK HOVEDLINJE

Når det gjelder arbeidernes organisasjoner, er det en som klart trer fram foran de andre: fagforeningen. Den har bestått uten nevneverdig avbrekk gjennom hele det behandlede tidsrom.

Veien til bedre sosiale kår for arbeiderne gikk først og fremst gjennom faglig-politisk arbeid og kamp.

Det ser også ut til at man med utgangspunkt i fagforeningen finner følgende forhold i sammenheng med de politiske partier og lag: De partier og lag som greide å utvikle en faglig politikk som kunne innfri de umiddelbare, kortsiktige krav som arbeiderne stilte, fikk størst oppslutning.

Ble i tillegg de nye forbedringene oppfattet som varige, og som ledd i en videre strategi mot nye mål, var det en slik faglig-politisk linje framfor en teoretisk strategi- og ideologidebatt som kom til å få avgjørende betydning for arbeidernes politiske valg.

På et tidlig tidspunkt fulgte folldalsarbeiderne opp en sentralt ledet hard forhandlings- og streikelinje (1908 og 1911). Denne linjen gav små resultater og innfridde i liten grad arbeidernes umiddelbare krav. Derimot førte den flere ganger til følbare nederlag.

Fra 1919 valgte store deler av folldalsarbeiderne en ny faglig-politisk linje: syndikalismen - med «direkte-aksjon» som den viktigste kampform.

En egenrådig bedriftsdirektør framtvang denne omleggingen. Hans opptreden avvek så mye fra det mønsteret som var vanlig eller i landet at sentralt koordinerte aksjoner ikke førte fram. Ved at bedriften gikk ut av Norsk Arbeidsgiverforening i 1924,

ble det umulig å løse konfliktene fra sentralt hold. De følgende konflikter måtte løses lokalt.

Etter en mislykket aksjon i 1926, falt syndikalistlaget sammen, og lederne gikk over til arbeiderpartiet. Dette førte til at det ble lagt opp til en faglig-politisk linje preget av taktisk veksling mellom forhandlinger og «direkte-aksjoner».

En slik linje førte til seier for arbeiderne i storkonflikten i 1929-31, og direktøren måtte gå. Med denne hendelsen slo forhandlingslinjen definitivt gjennom. Fra da av kunne forhandlingslinjen innfri arbeidernes umiddelbare krav. Syndikalismen hadde dermed utspilt sin rolle og arbeiderpartiet, som sto for den nye linjen, var sikret massiv oppslutning.

I den siste perioden kan vi iaktta noe lignende. Kommunistenes konkrete enkeltforslag til forbedringer av arbeidsmiljøet fikk noen ganger støtte i fagforeningen. Når kommunistene derimot prøvde å kople forslagene sammen med en landsomfattende revolusjonær kurs, falt støtten bort. Kommunistenes strategi var langsiktig og hadde innbygd usikkerhetsmomenter. Arbeiderpartiet kunne derimot stadig vise til små konkrete framskritt, uten at disse medførte risiko.

Dette førte også til at gjennomføringen av de økonomiske dagskrav og kampen for de nære egeninteresser helt grunnleggende gav rammene for arbeidernes og arbeiderpartiets politiske tenkning.

ANDRE LINJER (15)

Sosialdemokratenes parti kan en stort sett følge gjennom hele tidsrommet. De er svake eller fraværende når deres faglige strategi ikke slår gjennom. Dette i tidsrommet 1917-27.

Kvinnebevegelsen går stort sett parallelt med arbeiderpartiet, men er enda mer ustabil i den tidlige perioden.

Den kulturelle bevegelsen kan en følge gjennom hele tidsrommet, med varierende styrke. En åpenbar topp i kvalitet og aktivitet i 30-årene.

De «radikale» folldalsarbeiderne kan en følge fra Norges sosialdemokratiske Ungdomslag og Den nye retning i fagbevegelsen i starten, gjennom syndikalistlaget i 20-åra, og inn i Arbeidernes Ungdomslag i 30-åra. Etter krigen dukker så den «radikale» linjen opp igjen i kommunist-laget. Hvorfor ble det ikke dannet NKP-lag i Folldal i 20-åra?

Jeg tror at syndikalistene «fanget opp» de radikale fram til 1926. Senere ble hele den lokale sosialdemokratiske bevegelsen kraftig radikalisert i sammenheng med storkonflikten 1929-31. Det var derfor ikke noen plass til «venstre» i denne perioden. Denne «radikaliseringen» førte med seg et kulturelt og ideologisk «etterslep» som varte fram til krigen.

Å trekke slike linjer er usikre og spekulative saker. Kanskje mer uttrykk for et ønske om å skape orden i et kaos, enn realiteter. Det er lett å sitte slik i ettertid og ordne troppene mer enn de kanskje var ordnet, og lage sammenhenger der det ikke var noen.

En sitter likevel igjen med en følelse av slike linjer eller sammenhenger i historien. Det er imidlertid viktig at en er klar over at de kan være tynne og «halte» en del.

Slik må en være kritisk til sin egen oppfatning av fortida.

*

Noter:

1. Denne artikkelen er et sammendrag av min hovedoppgave i historie med samme tittel, levert ved Universitet i Trondheim våren 1976. Til dette sammendraget har jeg hatt god hjelp av Stein Sagbakken som har gått gjennom manuskriptet og kommet med verdifull kritikk.

2. Med «nivå» menes det her at det til en viss grad kan settes skiller mellom individ-, gruppe- og systemnivå. Individnivå behandles best av psykologien, gruppenivå av sosiologien og systemnivå av statsvitenskapen. En finner ulike sosiale sammenhenger på de ulike nivåer. Det er altså få likheter mellom en «familie» og en «nasjon».

3. Med «formell organisasjon» mener det her en organisasjon med betalende medlemmer, valgt styre, noenlunde regelmessige møter og med en viss varighet.

4. «Verdandi-ordenen». Den kom til Norge fra Sverige, der en landsomfattende organisasjon av Verdandi var blitt dannet i 1896. I motsetning til flere andre avholdsordener forkastet den all religiøs tilknytning og allierte seg med arbeiderbevegelsen. Verdandi-ordenens syn på alkohol var at den var en hindring for sosial framgang, derfor måtte den bekjempes. (Carlsson-Rosen: «Svensk historia II, sidene 502 og 504. »)

5. Flere av de gamle sosialdemokratiske lederne reiste fra bygda etter «Klokke-streiken», for eks: Maurstad, Fiksdal og Pettersen. Deres koner var var de ledende i kvinneforeningen, som derved også ble lagt ned eller «hvilende».

6. M. Reitan, J. Kojan, Edv. Bakken, O. Beck hadde alle en syndikalistisk bakgrunn. De tre første i Follidal LS, og Beck hadde vært tilsluttet LS'er i Løkken, Follaafoss og Malm. De hadde alle sentrale posisjoner i fagforeningen under stor-konflikten, og kunne gi aksjonene et «syndikalistisk» preg.

7. Eks. Solveig Nystuens arbeid med Framlagets leikarring og Jon Kojens arbeid med amatørteateret.

8. Her er vi i nærheten av en gammel diskusjon mellom «materialistene» og «idealistene». «Materialistene» hevder at individer bare i liten grad kan påvirke historien, mens «idealistene» vil legge større vekt på individenes muligheter til å skape historie.

Et brev fra selskapet til dir. Lund sommeren 1931, tyder på at den lokale historien i stor grad er påvirket av *en* person. (Min hovedoppgave siden 69.)

9. «Sivorg» eller Sivilorganisasjonen ble organisert som en del av den norske hjemmefronten. Den ble organisert ut fra sivile organisasjoner som for eks. fagbevegelsens kontaktnett. Den tok hovedsaklig sikte på informasjon og holdningsskapende virksomhet, men skulle også forberede sabotasje.

Dette i motsetning til «Milorg» eller Militærorganisasjonen som ledet den militære vepnede motstanden.

10. Det var Øystein Larsen som var oppført som Sivorg's kontakt i Follidal, men han var ikke i bygda da det ble forsøkt å skape kontakt.

11. Arbeiderklassene antimilitære tradisjoner er lange og inneholder flere tankekors. Noen var mot våpenbruk generelt, for å avskaffe all krig. Andre var mot det borgerlige stats-apparatets hær og politi, fordi det ofte ble satt inn mot arbeiderne i konflikter.

Disse generelle holdningene krevde konkrete standpunkter som for eks: da bolsjevikene tok makten med våpen i Russland i 1917 og da det kapitalistiske Norge ble angrepet av tyske tropper i 1940.

12. «Kampreserve». Det var ledelsen i den lokale Milorg som satte opp arbeiderne som kampreserve. Denne kampreserven

skulle settes inn hvis det ble aktuelt med et opprør bak fiendens linjer.

13. «Hærøya-konflikten». Høsten 1948 streiket en del av arbeiderne på Hærøya i protest mot helsefarlige arbeidsplasser og krevde kortere arbeidstid. Dette var en kommunistledet aksjon som gikk på tvers av arbeiderpartiets arbeidsfred-linje.

14. Ved at DNA tok regjeringsmakten i midten av 30-årene, gled de fleste «alternative» organisasjonene inn i de borgerlige igjen. De sentrale samlingsforhandlingene mellom arbeideridretten og den borgerlige idrettsbevegelsen ble avbrutt av krigsutbruddet, men gjennomført høsten 1940. Formelt ble dette ikke gjennomført lokalt før etter krigen, men det er på det rene at arbeidere og borgerlige drev idrett sammen kort tid etter krigsutbruddet.

15. Her antydes bare noen linjer, uten at det argumenteres nærmere for dem, da dette ville føre for langt.

Foreninger og lag i tidsrommet 1900-1950.

